

МАҲМУДОВА ДАРМОНЖОН БОЗОРБОЕВНА

ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖТИМОЙЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРАТИ

ТОШКЕНТ ВИДОЯТИ
ЧИРЧИК ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

МАХМУДОВА ДАРМОНЖОН БОЗОРОЕВНА

ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖТИМОЙЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

- 13799/96 -

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI Oliy Ta'lim,
Fan va InovatSiyalar Vazirligi
Chirchiq Davlati Pedagogika Universiteti
AXBOROT RESURS MARKAZI

«MALIK PRINT CO»
ТОШКЕНТ – 2021

Мазкур монографияда меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш ижтимоий-педагогик муаммо эканлиги ва меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш соҳасидати ижтимоий-тарихий тажрибаларни ҳуусида фикр юритилган. Меҳнат ва касб кўникмалари восита-сида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш жараёнининг мазмунни, меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоий-лаштиришнинг усул ва методлари ёритиб берилган. Ўқувчиларни ижтимоийлаштиришга йўналтирилган педагогик жараёни тажриба-синовдан ўтказиш методикаси, Меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштиришга йўналтирилган тажриба-синов ишларининг таҳлили ҳуусида сўз борди.

Маъул муҳаррир:
педагогика фанлари доктори профессор **Ғ.Г.Сафарова**

Тавризчилар:
педагогика фанлари доктори профессор **Ш.Қ.Мардонов**
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори(PhD).доц.,
А.А.Тўрғунов

*Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институтининг ил-
мий Кенгашининг 2021 йил 30 ноябрдаги 6- сонли қарори билан
нашр этилди.*

ISBN 978-9943-7653-6-8

МУНДАРИЖА

Муқаддима.....	4
I БОБ. МЕҲНАТ ВА КАСБ КЎНИКМАЛАРИ ВОСИТАСИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖТИМОЙЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ.....	7
1.1-§. Меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш ижтимоий-педагогик зарурят сифатида.....	7
1.2-§. Меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш соҳасидати ижтимоий-тарихий тажрибалар.....	18
II БОБ. МЕҲНАТ ВА КАСБ КЎНИКМАЛАРИ ВОСИТАСИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖТИМОЙЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИЯТЛАРИ.....	39
2.1-§. Меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш жараёнининг мазмунни.....	39
2.2-§. Меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштиришнинг усул ва методлари.....	60
2.4. Меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштиришга йўналтирилган тажриба-синов ишларининг таҳлили.....	86
Хулоса.....	89
Иловадар.....	92
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	114

Ўқувчиларни ижтимоийлаштириш, уларнинг меҳнат ва касб кўникмаларини тадқиқ этиш юзасидан турли соҳа олимлари томонидан илмий изланишлар амалга оширилган бўлса-да, бироқ педагогика фанида бу борада ўзининг мантикий ечимини топмаган муаммолар мавжуд. Жумладан, меҳнат ва касб кўникмалари воситасида умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларини ижтимоийлаштиришнинг дидактик тизимининг ишлаб чиқилмаганлиги бу борада чуқур илмий ёндашувлар, янги билимларга бўлган эҳтиёж юзата келганлигини кўрсатмоқда.

1 БОБ. МЕҲНАТ ВА КАСБ КўНИКМАЛАРИ ВОСИТАСИДА Ўқувчиларни ижтимоийлаштиришнинг назарий-амалий асослари

1.1-§. Меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш ижтимоий-педагогик зарурият сифатида

Шунис тараққиёти, унинг ижтимоий ҳаётга мослашуви бир қатор педагогик қонуниятлар асосида амалга ошади. Жамият ҳаётининг барча соҳаларида, унинг асосий субъекти бўлган инсонни ҳам тараққиётнинг асосий омили – онг, тафаккур, ақл-заковот ва умуммеҳнат кўникмалари етаклайди. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, жамият тараққиёти инсон меҳнатига боғлиқ. Меҳнат туфайли тараққиёт вужудга келади ва давом этади. Инсон меҳнати эса онг, ақл-заковот маҳсулидир. Бундай онгги, ақлий ва жисмоний меҳнат кўникмалари таълим-тарбия жараёнида шакллантирилади. Демак, таълим-тарбия жараёнида ўқувчилар жамият ва инсоният ҳаётини ривожлантиришга хизмат қилаётган умуммеҳнат кўникмаларини етказишга йўналтирилади. Меҳнат таълим-тарбияси ҳақидаги қарашлар, назарий фикрлар ўзининг турлича талқинларига эгадир. Ўзбек тилининг изоҳли луғати [106-110].

Меҳнат таълим-тарбияси нима? У қандай педагогик тизимни ташкил этади? Ўқувчи ва уни умуммеҳнат кўникмаларини етказишга йўналтириш жараёнининг ўзига хос хусусиятлари ҳақидаги сонолларга педагогика фанида жавоб излаш эҳтиёжи вужудга келади. Ўқувчининг онги, ақл-заковати ўсиши, кенгайиши билан унинг меҳнат ҳақидаги тасаввурлари, тушунчалари ҳам ўзгариб, ривожланиб боради. Барча даврларда жамият тараққиётида меҳнат таълим-тарбияси асосий ўрин эгаллаб келган. Чунончи, XX асрнинг 20-40 йилларида меҳнат ҳамда умумполитехник таълимга алоҳида эътибор қаратилган меҳнат мактаблари ташкил этилган.

Бугунги кунга келиб, меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш алоҳида долзарблик касб этмоқда. Инсониятнинг барча муваффақиятлари асосида умуммеҳнат кўникмалари ётади.

XXI аср меҳнат таълим-тарбияси, умуммеҳнат, технология кўникмаларини ривожлантиришни тақозо қилган даврдир. Чунки

Хозирги замонда жамиятнинг ўз аъзолари олдида кўяётган янги талаби асосида меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш алоҳида ижтимоий-педагогик аҳамият касб этмоқда. Меҳнат ва касб кўникмаларини шакллантиришнинг янги қирралари, жиҳатларини, айниқса, унинг миллий ва умуминсоний жиҳатларини ўрганиш, таълим жараёнига татбиқ этиш педагогика фанининг муҳим вазифаларидандир. Умуман олганда меҳнат ва касб кўникмаларини шакллантириш, ўқувчиларни касб-хунарда йўллаш орқали ижтимоийлаштириш ҳақидаги турли хил фикрлар, қарашлар, назарияларга ижодий ёндашадиган бўлсак, меҳнат таълим-тарбиясининг жамият ижтимоий тараққиёти билан ўзаро ҳамбەғъас боғлиқликда ривожланиб бориши устувор максатлардан биридир. Жамият ҳаётининг тараққиёти билан боғлиқ тарзда меҳнат таълим-тарбияси ҳам ривожланиб, янги аҳамият-педагогик аҳамият касб этиб бориши лозим. Аммо биз тадқиқ қилишга интилаётган меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштириш муаммоси ижтимоий педагогикада алоҳида аҳамият касб этади.

Республикамиз мустақилликка эришган даврдан бошлаб, янги жамият барпо этилаётган шаронда, бу масалата давр талаби, руҳи нуктан назаридан ёндашиш эҳтиёжи вуҷудга келмоқда. Эндилликда меҳнат таълим-тарбиясининг ҳам назарий, ҳам амалий масалаларини ўрганиш ниҳоятда зарурдир. Меҳнат таълим-тарбиясининг алоҳида кўринишлари, типлари, шакллари канчалик хилма-хил бўлмасин, асосий максат жамият ҳаётини ривожлантиришга қодир бўлган баркамол шахсни шакллантириш ва ижтимоийлаштиришдан иборатдир. Меҳнат таълим-тарбияси натижаси кишилик жамиятининг раванак топиши ва бойиши, барқарорлигининг муҳим омилдир. Юқорида таъкидланганидек, меҳнат таълим-тарбияси жамият талаблари билан боғлиқ тарзда ўзгариб, ривожланиб борувчи ижтимоий-педагогик ҳодисадир. Акс ҳолда жамият ҳаётида энг сара кадрларга бўлган эҳтиёж қондирилмайдди. Яъни, жамиятда ишлаб чиқариш ва фан ривожини таъминловчи кучлар етишмай қолади. Меҳнат таълим-тарбиясига алоҳида эътибор қаратилган мамлакатларда ривожланиш жадаллашади. Чунки, бундай давлатларда жамият, ишлаб чиқариш ва фан-техника соҳаларини сара кадрлар билан таъминлаш имконияти вуҷудга келади.

Шахс - давлат - жамият - таълимнинг ўзаро ўзвий алоқадорлиги ва яхлитлиги ўқув жараёнида ўқувчини ижтимоийлаштириш самарадорлиги орқали таъминланади. Шахс - давлат - жамиятнинг ўзаро мувозанати ҳам ўқувчиларда меҳнат ва касб кўникмалари воситасида уларни ижтимоийлаштириш орқали вуҷудга келади.

Бугунги кунда одамларда имон, диёнат, меҳр-мухаббат, оқибат, кадр-кимматнинг бир мунча бўлашиб кетганиги, порахўрлик, гиёҳвандлик, алдамчилик каби жиноятнинг турли кўринишлари, ўғрилик, разиллик, ваҳшийлик, ўзаро урушлар, экстремистик, террористик ҳаракатларни келтириб чиқармоқда. Кўпгина мамлакатларда "тартибсиз жамият"га хос дунёвий можаролар, муаммолар кенгайиб бораётганлиги меҳнат таълим-тарбиясининг яхши йўлга қўйилмаганидандир.

Меҳнат ва касб кўникмалари воситасида умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларини ижтимоийлаштириш учун унинг замонавий моделини ишлаб чиқиш зарур. Чунки, умумий ўрта таълим мактабларида барча ўқувчиларни ўқувчини меҳнатнинг кадр-кимматини англаш, меҳнатсевар бўлишга ундайди. Уларда муайян касб-хунарга ҳурмат уйғотади. Муайян меҳнат ва касб кўникмасига эга бўлмасдан туриб, шахс жамият ҳаётини ривожлантиришга ҳисса қўша олмайдди.

Мактаб меҳнат ва касб кўникмалари воситасида ўқувчиларни ижтимоийлаштирувчи таълим-тарбия маконидир. Ўқувчиларни ушлуксиз тарзда меҳнат ва касбга йўналтириш жараёнигина жамият ҳаётини фаровон қилувчи омилдир. Ушлуксиз касбий таълим-тарбия туфайлигина жамиятдаги одамлар орасида фаровонлик ва осойишталик таъминланади. Ўзбекистон жамияти кенг ва кўп қиррали ижтимоий макон бўлиб, хилма-хил соҳалар, жабҳалардан ташкил топгандир. Инсон меҳнатини талаб қилувчи барча жабҳалар ушбу жамиятнинг асосини ташкил этади. Бу жабҳалар нафакат бир-бирини такозо этади, балки бир-бирини тўлдирadi, бойитади. Меҳнат таълим-тарбияси натижасида шахсда шакллантирилган касбий кўникма ва малакалар бу жабҳаларни бир-бирига боғловчи қолди бўлиб ҳисобланади.

Демак, меҳнат таълим-тарбияси ҳамда унинг натижасида ҳосил бўлган меҳнат ва касб кўникмалари жамият ҳаётининг барча соҳаларини ривожлантирувчи муҳим манба, восита ҳисобланади.